

Högerpopulismen segrade i USA – vad händer nu?

Grogrunden

De amerikanska mediernas gradvisa utveckling, från 1980-talets debatter om rättvisekrav i journalistiska kanaler och mot en verklighet där yttrandefriheten är närmast total och gäller alla, har ofta kommenterats och ansetts förklara polariseringen och den ökande populismen. Yttrandefriheten är ett tungt argument för det mesta i USA. Problemet är att dess idé är starkt förbunden med upplysningens dito. I USA har 54 % av de vuxna en läskunnighet som ligger under en sjätteklassists nivå, 20 % under femte klass. De svaga läskunskaperna går starkt hand i hand med fattigdom och arbetslöshet.¹ Det säger sig självt att detta leder till problem.

Men vi är nu inne på de farliga vattnen. Idéerna om meritokrati och individens frihet som garanter för den amerikanska framgången halkar väldigt lätt in på ett spår där de mer privilegierade har 'förtjänat' sin ställning, åtminstone enligt sig själva. Om de sedan i verkligheten eller bara som det upplevs talar neråt till de mindre privilegierade spelar mindre roll.

Demokraterna har länge sett sig som försvarare av både arbetare och medelklass, men för många väljare har partiet istället framstått som hycklande. Detta beror delvis på att dess politik och retorik ofta uppfattas som abstrakt och irrelevant – exempelvis när det gäller akademiska makt- och identitetsanalyser. Varje analys innehåller generaliseringar av människor, deras situation, värderingar och behov, och att många amerikaner känt sig förminskade och förbisedda har skapat behov att kunna definiera

och beskriva sig själv, att välja sin egen identitet, att bejaka sina egna erfarenheter. Det har funnits ett behov att komma ifrån abstrakt prat till frågor som berör. Och notera att 'beröra' inte betyder bara att ha kännbara konsekvenser för människor, utan också att beröra emotionellt, att väcka känslor. Därtill har demokraterna ofta fokuserat på välfärdshjälp eller subventioner, vilket ytterligare förstärker effekten av folket som objekt istället för aktör och subjekt, med inflytande och makt över sitt eget liv.

Högerpopulismen har länge varit på väg i USA, men det var först tv-personligheten Trump som lyckades sälja paketet till väljarna. Trumps narcissistiska och auktoritära stil fick det republikanska partiet att snabbt anpassa sig till hans ledarskap. Att han fortfarande behåller sitt inflytande, trots att många idag ifrågasätter hans kapacitet, visar på splittring och inkompetens bland de makthavare som borde ha kunnat utmana honom. Det tyder på att Republikanerna saknar en tydlig strategi för maktöverföring och -fördelning för en tid efter Trump.

Ekonomi

Redan på 1980-talet började inkomstskillnaderna öka kraftigt i USA.² Men först 2018 insåg man fullt ut att man missat att reglera eller ens inkludera den nya, massiva IT-industrin i befintlig lagstiftning. Detta ledde till att gigantiska monopol växte fram och skapade en absurd makt och rikedom för en liten krets. Dessa företag, som tidigare varit socialt och kulturellt frisinnade, blev i sin nya maktposition

1 National Literacy Institute. <https://www.thenationalliteracyinstitute.com/2024-2025-literacy-statistics>

2 World Inequality Database <https://wid.world/country/usa/>; Distribution of Household Wealth in the U.S. since 1989. Federal Reserve <https://www.federalreserve.gov/releases/z1/dataviz/dfa/distribute/chart/>

konservativa jättar. De fann snabbt allierade bland penningkära politiker, ofta republikaner.

Även om Trump har försökt sig på den nya ekonomin, har dessa försök främst fungerat som en kanal för hans korrupta affärer med vissa aktörer i oljerika länder. De facto ökade hans tillgångar således ansevärt under detta hans första knappa år tillbaka vid makten just genom denna handel. I stort lider MAGA-rörelsen av en inre spänning mellan de teknologivänliga, numera högerflippade multimiljardärernas ultraliberalistiska söndra-snabbt-och-gör-om-ideologi och den traditionella, reaktionära fantasin att handel och industri handlar om fysiska varor och rikedomar, begränsade materiella tillgångar som man flyttar av och an, och där alla affärer är nollsummespel.

Den Trumpska bilden av hur ekonomi fungerar är otroligt naiv med tanke på hur länge han sysslat med affärer. Å andra sidan visar hans meritlista inte på några speciella talanger eller kompetensutveckling på området under åren. För Trump handlar allt om pengar: ju mer makt, desto mera pengar. Och som många har påpekat,³ handlar det ytterst inte ens om pengar, utan om psykologi. Olika intressegrupper har kunnat smila in sig och driva sina agendor. Här har Trumps transaktionism och brist på kontextförståelse, till exempel av historiska och kulturella faktorer, varit en styrka. Han tar alla på orden och bryr sig inte om bakomliggande agendor eller konflikter. Med en sådan inställning är det inte heller svårt att bygga spretiga och internt motstridiga planer eller löften. Sanningen är alltid bunden till den tolkning som görs i stunden för att uppnå det man just då behöver uppnå. Man kan ignorera alla konsekvenser eller samband som är mer perifera i tid och rum. Lögn finns inte, utan man kan skapa sanning enbart genom att uttala ord. Denna totala regression har varit lockande för många, men kommer sannolikt att bli svår att upprätthålla på systemnivå eftersom det ändå finns utrymme för debatt och till exempel alternativa medier.

3 En av dem som analyserat Trumps personlighet är brorsdottern Mary Trump, som man kan höra tala om ämnet i otaliga videor och podcaster på webben. Hon har också gett ut boken *Too Much and Never Enough: How My Family Created the World's Most Dangerous Man* år 2020.

Maktens tredelning

Den gemensamma idén hos de olika ideologierna inom MAGA-rörelsen är tron på unilateralism, presidentens obegränsade makt. Maktens tredelning, som varit utgångspunkten för den amerikanska samhällsordningen, har nedmonterats under Trump, som agerar utan att bry sig om den parlamentariska och juridiska makten. Det var få som trodde att detta skulle lyckas i den utsträckning det gjort. Genom att tillsätta människor utan kompetens i hur saker borde fungera har det varit möjligt att köra över många inbyggda spärrar, som delvis varit outtalade konventioner. Roller och mandat ignoreras på ett sätt som troligen kommer att slå tillbaka. När makten nu glider ur händerna på den försvagade presidenten till hans inkompetenta och inbördes oeniga hejdukar, väntar splittring och interna maktkamper som öppnar för de övriga maktstrukturerna att stiga fram på nytt och återta sitt inflytande över utvecklingen.

Världsordningen

Att Trump med sin korrupta, kaotiska och självsvåldiga utrikespolitik blivit vald inte bara en gång, utan två, har orsakat bestående skada för USA:s trovärdighet och rykte. Det handlar inte längre om personen Trump och hans närmaste krets, utan om att det amerikanska systemet inte är pålitligt. Ett misstag kan hända vem som helst och en galenpanna kan lyckas komma till makten. Men att folket valde samma korrupta och inkompetenta ledare en gång till bevisar att landets politiska system är för öppet och instabilt för att man ska kunna lita på det i strategiskt betydelsefulla lägen.

Följaktligen har vi sett hur världens länder och ledare nu söker nya strategiska partnerskap och handelspartner, bygger nya allianser. Även om USA skulle få världens mest pålitliga och samarbetsvilliga ledning efter nästa val, kommer det att ta decennier att övertyga världen om att USA håller vad USA lovar. Alla kommer att ha minst en plan B i bakfickan. Då genuint globala organisationer som FN har förlorat inflytande, ser världen nu annorlunda ut. Vakuumet har som bekant delvis fyllts av Kina, men också samarbeten och allianser som BRICS ökar i betydelse. I en situation då de europeiska länderna har svaga regeringar, har däremot

EU i sig börjat framstå som en proportionellt sett starkare röst.

Europa måste ändå snart få ordning på sin ekonomi för att kunna säkra sin roll globalt. Mer än ekonomi handlar det om självuppfattning: på samma sätt som inom Finland har vi som européer psykat oss själva in i en recession. Också här måste vi tackla populismen, troligen genom en mer populistisk politik och retorik: mer klartext, mer konkreta beslut, mera mod, löften om framgång och framtidsstro. Man måste ha en vision och en tro på den för att den ska kunna förverkligas. Varje ledarskapskurs idag understryker vikten av fokus på det positiva och på de ytterst negativa följderna av att haka upp sig på problem. De flesta av våra ledare talar trots det idag mest med allvarlig stämma om hur svårt allt är och pekar sällan på god utveckling, varken existerande eller framtida. Folk är oroliga och därför troligen mogna för drastiska beslut till exempel gällande klimatfrågor, immigration eller storföretag, också sådana beslut som svider lite. Känslan av oro och maktlöshet, som också i Europa gnager många, är farlig och inte ens det amerikanska exemplet skrämmer alla. Vi behöver goda populisterna som kan förenkla, konkretisera och ge människor en känsla av att de får saker gjorda – men konstruktiva saker. Vi glömmer att européerna hör till världens rikaste, mäktigaste och mest välutbildade folk, att vi har massor av resurser, en värdegrund som skapat förutsättningar för humanism, mänskliga rättigheter och en multilateral världsordning, ett fantastiskt kulturarv och forskning som håller toppklass. Att strö aska över sig i det oändliga hjälper ingen. Europa måste återuppfinna sig själv med en stolthet som inte är giftig, utan positiv och kraftgivande.

Vägar framåt

I USA har också vänsterpopulismen nått framgångar, inte minst genom Zohran Mamdani's seger i borgmästarvalet i New York. Demokraterna ser och förstår att det inte går att bara återställa allt till hur det var till exempel under Barack Obamas tid (som också var en del av den utveckling som ledde till denna katastrof). Det finns alltså bara en väg, och den går framåt. På samma sätt som Biden lät Trumps Kinapolitik puttra på i stillhet under sin period, kommer demokraterna troligen i framtiden låta

vissa MAGA-konstruktioner eller -avvecklingar fortsätta att gälla, medan andra återställs. Enkla saker kommer troligen att ske genast – som att "krigsministeriet" på nytt blir "försvarsministeriet". Men myndigheter som helt monterats ned, till exempel undervisningsministeriet eller det internationella humanitära stödet i USAID, i vilken form borde de återskapas? Ska immigrationspolisen ICE helt upplösas och hur ska man förhålla sig till de nya sätten att utbyta och använda myndighetsdata? Hur ska man reglera AI och megaföretagen? Ska man återställa Bidens program för övergång till förnybar energi som sådant?

En av de stora frågorna är förstås hälsovården. Republikanerna har fortfarande inte lyckats komma med några vettiga förslag om vad man borde göra, men i praktiken har systemet nu definitivt hamnat i kris på grund av att försäkringskostnaderna blivit omöjliga att klara av för en stor del av befolkningen. Detta har lyft frågan om allmän hälsovård på agendan på allvar. Det faktum att den nuvarande modellen är mycket kostsam och samtidigt levererar internationellt sett dålig hälsovård kommer nu fram i debatten. Medborgarna frågar sig vad de egentligen betalar för, då räkningarna blir allt högre.

Bidens ambitiösa "*Build Back Better*"-planer, är det något som man kan återinföra i en ännu mer drastisk form? Eller har man kapacitet att förbereda och driva igenom något helt nytt? Hur Labour-regeringen klarar sig i Storbritannien är ett varnande exempel. Lyckas man inte genomdriva tydliga, snabba förändringar som ser vettiga ut för gemene man, får man verkliga problem med extrempopulister.

Demokraterna borde kunna sammanföra olika oppositionsfraktioner till ett gemensamt program i tid, för att kunna göra en liknande rivstart som Trump gjorde vid början av sin andra period, med ett program som genuint förenar. Även om det finns stora skillnader mellan olika demokratläger, finns det förutsättningar att lyckas eftersom hållbar konsensus är lättare att skapa då kungen saknas.

Tack till Pär Stenbäck och Oscar Winberg för en tankeväckande diskussion på Bokmässan i Helsingfors. Alla åsikter och tolkningar i denna text ansvarar jag själv för.

— JPe